

Jan Sobotka (1862–1931)

Jindřich Bečvář

Úvodní slovo

In: Martina Kašparová (author); Zbyněk Nádeník (author): Jan Sobotka (1862–1931). (Czech). Praha: Matfyzpress, 2010. pp. 3–7.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/401707>

Terms of use:

© M. Kašparová

© Z. Nádeník

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

ÚVODNÍ SLOVO

Dne 10. května 2011 uplyne 80 let od smrti Jana Sobotky (1862–1931) a o rok později, dne 2. září 2012, 150 let od jeho narození.

Roku 1862, v roce Sobotkova narození, byl založen *Spolek pro volné přednášky z matematiky a fyziky*, který byl roku 1869 přetvořen v *Jednotu českých matematiků*. Založení tohoto spolku je již dlouho považováno za vznik Jednoty;¹ roku 2012 si tedy budeme připomínat jak 150. výročí vzniku Jednoty, tak 150. výročí narození Jana Sobotky, jejího čestného člena.

Touto publikací se pokoušíme – u příležitosti zmíněných výročí – alespoň částečně splatit dluh, který vůči rozsáhlému Sobotkovu dílu pociťujeme.

★ ★ ★

Snahy o podrobnější popis Sobotkova života a hodnocení jeho díla mají dlouhou historii.

Roku 1951 byla na třetí straně obálky 3. čísla *Časopisu pro pěstování matematiky* (ročník 76) otištěna tato *Výzva*.

Počínajíc r. 1952 bude Ústřední ústav matematický vydávati práce významných našich matematiků, mezi nimi práce geometrů prof. K. Pelze a J. Sobotky. Mimo jejich publikované práce chce ÚÚM uveřejniti důležité výsledky, které jmenovaní profesori, zejména prof. Sobotka, přednášeli, ale nikde neotiskli.

ÚÚM se proto obrací na všechny bývalé žáky a asistenty obou uvedených profesorů s prosbou o zapůjčení poznámek o jejich přednáškách a seminářích. Záznamy poslané na adresu ÚÚM budou majiteli po zpracování neporušené vráceny a citace bude v publikacích uvedena.

*Věříme, že každý z žáků obou významných našich učitelů, který má ještě své záznamy z dob studií, umožní ochotně brzké vydání jejich prací a tak přispěje k správnému jejich ocenění u široké naší veřejnosti.*²

V návaznosti na tuto výzvu vznikla roku 1952 pod vedením profesora Františka Vyčichla pracovní skupina, která Sobotkovy práce studovala. Tyto aktivity spadaly na tehdejší Fakultě inženýrského stavitelství ČVUT do fakultního úkolu *Studium a hodnocení díla prof. J. Sobotky*.

¹ Již při desátém výročí jeho založení vydal F. Houdek útlou knížku *Dějepis jednoty českých matematiků v Praze* (Nákladem jednoty českých matematiků, V Praze, 1872, 82 stran). Viz též M. Bečvářová: *Z historie Jednoty 1862–1869*, edice Dějiny matematiky, sv. 13, Prometheus, Praha, 1999, 138 stran a 17 obrazových příloh; v této publikaci je řada dalších bibliografických odkazů týkajících se historie Jednoty.

² Poznamenejme, že na třetí straně obálky 1. čísla téhož ročníku ČPM je otištěna obdobná *Výzva* týkající se plánovaného vydání sebraných spisů prof. Karla Petra. Aktivity z let 1951 až 1952 související s tímto záměrem jsou popsány v monografii J. Bečvář, Z. Kohoutová: *Vladimír Kořínek (1899–1981)*, Edice Dějiny matematiky, sv. 27, Výzkumné centrum pro dějiny vědy, Praha, 2005, 329 stran a 40 obrazových příloh; viz strany 26 až 27.

Všechny Sobotkovy odborné práce byly rozděleny do čtyř skupin, jejichž studium a hodnocení vedli zkušení geometři.

- Projektivní geometrie – Karel Havlíček
- Deskriptivní geometrie – Alois Urban
- Diferenciální geometrie – Zdeněk Vančura
- Ostatní geometrické práce – František Vyčichlo

Práce fakultního úkolu se (kromě čtyř výše uvedených vedoucích pracovníků) účastnili tito odborníci: Jiří Adam, Iva Benešová, Bruno Budinský, Karel Drábek, Ladislav Drs, Stanislav Gabriel, Luděk Granát, František Harant, Václav Havel, Ivan Hlaváček, Stanislav Horák, Vladimír Jalůvka, Bořivoj Kepr, Karel Komínek, Věra Kopecká, Jiří Kopřiva, Ladislav Koubek, Svatava Kubálová, Vladimír Mahel, Zdeněk Mašek, Věra Matějková, Josef Novák, Ladislav Pachta, Jan Pavlíček, Jaroslav Stehno, Josef Šmahel, Jiří Štěpánek, Lada Vanátová, Václav Vilhelm, Miloslav Zelenka. V letech 1954 až 1957 o jednotlivých Sobotkových pracích postupně referovali na geometrických seminářích vedených na Fakultě inženýrského stavitelství a na Fakultě strojního inženýrství ČVUT. Soubor vypracovaných referátů byl na podzim roku 1957 zkompleťován a rozmnožen. Jednotlivé referáty jsou poměrně krátké, většina má jednu či dvě strany, delší referáty (tři až čtyři strany) jsou poměrně řídké. Mají více méně charakter (někdy podrobnějších) zpráv v referativních časopisech, omezují se však jen na stručný popis obsahu prací; odkazy na souvislosti jednotlivých publikací a zejména na práce předchůdců či současníků jsou velmi řídké. Každé práci ze Sobotkova seznamu publikací (viz Faktografické přílohy této monografie) je v materiálech hodnotící skupiny věnován alespoň malý odstavec.³

F. Vyčichlo, vedoucí fakultního úkolu, měl k připravenému souboru referátů sepsat úvodní slovo a shrnující referát za čtvrtou skupinu prací. Po jeho smrti dne 6. ledna 1958 bylo rozhodnuto, že úvod ke čtyřem hodnotícím zprávám jednotlivých skupin sepíše Z. Vančura a zprávu za čtvrtou skupinu prací B. Kepr. Poté byl celý materiál rozeslán na katedry matematiky tehdejších vysokých škol. K dalšímu podrobnému hodnocení Sobotkova díla již nedošlo.

Závěry celého studia byly roku 1963 shrnuty v krátkém článku *K hodnocení díla Jana Sobotky*, který publikovali K. Havlíček, A. Urban, Z. Vančura a B. Kepr.⁴ Stručné informace o práci kolektivu F. Vyčichla týkající se studia Sobotkových prací nacházíme i ve dvou článcích, které vyšly v době stého výročí jeho narození.⁵

★ ★ ★

³ Výjimkou je pouze článek [S76], který je německým výtahem z práce [S75]. Rovněž nebyly referovány recenze a články věnované osobnostem, tj. Sobotkovy publikace [S151] až [S220].

⁴ Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV 13(1963), 29–34.

⁵ A. Urban, Z. Vančura: *Sté výročí narození profesora Jana Sobotky*, Časopis pro pěstování matematiky 87(1962), 382–386, viz str. 382–383, A. Urban: *O životě a díle profesora Jana Sobotky*, Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 7(1962), 355–359, viz str. 356–357.

V letech 1993 až 1995 jsem vedl diplomovou práci Heleny Bouškové; jejím cílem bylo podrobné zmapování životních osudů Jana Sobotky, sestavení úplné faktografie (seznam publikovaných prací a recenzí, přehled pedagogické činnosti, oponovaných doktorských disertačních prací apod.) a zhodnocení vhodně zvoleného souboru jeho odborných prací. Marně jsem v té době pátral po cyklostylovaném materiálu, o němž jsem věděl ze tří výše zmíněných článků. Uvažoval jsem o tom, že by na diplomovou práci mohlo navázat doktorské studium, během něhož by bylo hodnocení Sobotkovy vědecké práce podstatně prohloubeno a rozšířeno a že by obhájená doktorská disertační práce byla časem vydána v edici *Dějiny matematiky*.⁶ V té době vyšla monografie věnovaná Eduardu Weyrovi (1852–1903)⁷ a milovými kroky pokračovaly práce zaměřené na život a dílo Jana Viléma Pexidera⁸ a Františka Josefa Studničky.⁹ Aktivita věnovaná životu a dílu Jana Sobotky však skončila pouze úspěšnou obhajobou diplomové práce.¹⁰

Po čase jsem o Sobotkově životě a díle hovořil s prof. Zbyňkem Nádeníkem. Přemluvil jsem ho k sepsání dvou delších článků, které by byly časem zařazeny do plánované monografie. Roku 2000 připravil Z. Nádeník dva dlouhé články – *O Sobotkově učebnici Deskriptivní geometrie promítání paralelního* a *O konstrukcích os elipsy z jejích sdružených průměrů. Metodicko-historický příspěvek*.¹¹ Ve stejné době tematicky roztřídil Sobotkovy práce do několika skupin pro případné pozdější odborné studie (viz Seznam publikací Jana Sobotky otištěný v části Faktografické přílohy).

★ ★ ★

Na Přírodovědecké fakultě MU v Brně se pod vedením prof. Josefa Janyšky začala roku 1998 věnovat studiu geometrických témat Lenka Čechová v rámci svého doktorského studia. Předpokládal jsem, že některé výsledky její připravované disertace bude možno využít pro monografii o Janu Sobotkovi. Roku 2001 objevila ve skladu knihovny PŘF MU mezi zaprášenými stohy papírů, separátů, skript a dalších starých materiálů výše zmíněný cyklostylovaný text kolektivu F. Vyčichla (IX+258 stran). Kopii mi laskavě věnovala a opatřila ji nově vytvořenou úvodní stránkou datovanou 2. prosince 2001. Původní text, který

⁶ První svazek edice *Dějiny matematiky* vyšel roku 1994: J. Bečvář, E. Fuchs (ed.): *Historie matematiky* I, Sborník, Seminář pro vyučující na středních školách, Jevíčko, srpen 1993, JČMF, Brno, 1994, 241 stran.

⁷ J. Bečvář a kol.: *Eduard Weyr 1852–1903*, Prometheus, Praha, 1995, 196 stran a 24 obrazových příloh.

⁸ J. Bečvář (ed.): *Jan Vilém Pexider 1874–1914*, Prometheus, Praha, 1997, 109 stran, z toho 20 stran obrazových příloh. Anglická verze vyšla o dvanáct let později: J. Bečvář, A. Slavík (eds.): *Jan Vilém Pexider (1874–1914)*, Matfyzpress, Praha, 2009, 110 stran, z toho 37 stran obrazových příloh.

⁹ M. Němcová-Bečvářová: *František Josef Studnička 1836–1903*, Prometheus, Praha, 1998, 348 stran a 19 obrazových příloh.

¹⁰ H. Boušková: *Život a dílo Jana Sobotky*. Diplomová práce MFF UK, Praha, 1995, 73 stran a 10 stran obrazových příloh.

¹¹ Z. Nádeník v té době připravil též článek o Františku Vyčichlovi, žáku Jana Sobotky. Původně byl napsán pro tuto monografii, publikován bude v některém z dalších svazků edice *Dějiny matematiky*.

patrně žádnou titulní stránku neměl, byl citován názvem fakultního úkolu, tj. *Studium a hodnocení díla prof. J. Sobotky*, MÚ ČSAV, 1958, 258 stran.¹²

Jednoduchým porovnáním jsem zjistil, že článek *K hodnocení díla Jana Sobotky* publikovaný roku 1963 ve Zprávách Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV na stranách 29 až 34 vznikl mírnou úpravou úvodních devíti stran materiálu z roku 1958. Téměř doslova byl přepsán dlouhý první odstavec ze strany I a text od druhé třetiny strany III až do konce. Zbývajíc text (od druhého odstavce na straně I do konce první třetiny strany III) byl přepracován (zejména zestručněn) do prvních dvou odstavců na straně 29. Při přepisu navíc omylem vypadla jména J. Kopřiva, L. Koubek, S. Kubálková, V. Mahel.

Doktorské studium L. Čechové-Lomtatidze se nakonec obrátilo jiným směrem; svoji disertační práci obhájila roku 2005 a vydala ji jako 30. svazek edice *Dějiny matematiky*.¹³

* * *

V rámci svého doktorského studia na MFF UK započatého na podzim roku 2000 se začal pod vedením prof. Františka Kuřiny dílem Jana Sobotky zabývat Tomáš Zuščák z Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové. Věnoval se však hlavně didaktickým aspektům motivovaným Sobotkovým dílem; svoji disertační práci *Jan Sobotka – inspirace po stu letech* (219 stran) obhájil na podzim roku 2008.

L. Lomtatidze a T. Zuščák však pomohli s přípravou této monografie. V letech 2001 až 2002 přepsali strojopisy výše zmíněných textů Z. Nádeníka a dodali mi jejich elektronickou verzi.

V lednu roku 2006 nastoupila na Katedru didaktiky matematiky MFF UK Martina Ernestová. Jedním z jejích úkolů byla příprava monografie o Janu Sobotkovi. Předpokládal jsem, že přepracuje a podstatně rozšíří texty z diplomové práce H. Bouškové (partii o životě a celou faktografii), připraví bohatou obrazovou přílohu a bude celou publikaci editovat. V souvislosti s těmito plány Z. Nádeník v únoru roku 2006 znovu pečlivě pročetl své články a na některých místech je doplnil a upravil, M. Ernestová je poté připravila k tisku. Práce se však opět na delší dobu zastavily vzhledem k jejím dvěma mateřským dovoleným.

O tři roky později, na podzim roku 2009, se práce opět rozběhla. M. Ernestová-Kašparová sepsala během několika měsíců na základě hlubokého archivního studia zcela nový, poměrně rozsáhlý text o Sobotkových životních osudech, podstatně rozšířila a výrazným způsobem doplnila, upřesnila a modernizovala veškerou faktografii a připravila bohatou obrazovou přílohu. Z. Nádeník počátkem roku 2010 opět pročetl a doplnil své články, navíc sepsal četné inspirující připomínky k připravované monografii; přispěly k jejímu zdárnému dokončení.

* * *

¹² Viz dva výše uvedené články z roku 1962. V odkazech bylo opominuto devět prvních stránek číslovaných římskými čísly, tj. I až IX.

¹³ L. Lomtatidze: *Historický vývoj pojmu křivka*, Nadace Universitas v Brně, Akademické nakladatelství CERM a Česká matematická společnost, Brno, 2007, 239 stran.

Matematická knihovna MFF UK měla kromě Sobotkovy monografie *Deskriptivní geometrie promítání paralelního* a jeho přednášek z diferenciální geometrie tři tlusté knihy svázaných separátů jeho prací. Roku 1987 jí přibýly čtyři další objemné knihy svázaných separátů, které jsem tehdy přinesl z likvidované Vyčichlovy knihovny. Všechny tyto práce vzaly za své při povodni, která roku 2002 poničila pražský Karlín.

Řadu Sobotkových prací má knihovna Matematického ústavu AV ČR ještě z původních fondů Jednoty československých matematiků a fyziků. Kromě výše zmíněné Sobotkovy monografie [S36] a jeho přednášek z diferenciální geometrie [S41] se jedná o jednotlivé separáty jeho prací (signatury B2212, B2257, P546 a D376/I,II,III) a separáty, které jsou svázány (s pracemi dalších autorů) ve svazcích se signaturami D174, D190, D199, D337.¹⁴ Některé Sobotkovy práce jsou v Národní knihovně v Praze¹⁵ a v Zemské moravské knihovně v Brně.¹⁶

* * *

Tato monografie volně navazuje na řadu publikací věnovaných životům a dílům českých matematiků, které vyšly v edici *Dějiny matematiky* (Eduard Weyr, Jan Vilém Pexider, František Josef Studnička, Karel Rychlík, Emil Weyr, Vladimír Kořínek, Ladislav Svante Rieger), i na některé další tituly této edice.¹⁷ Věřím, že přispěje k hlubšímu poznání naší matematické minulosti.

* * *

Je mou milou povinností poděkovat M. Kašparové a Z. Nádeníkovi za sepsání textů věnovaných životu a dílu Jana Sobotky a za další práce související s vydáním této knihy. Mé poděkování za pomoc s přípravou Nádeníkových článků pro tisk náleží L. Lomtatidze a T. Zuščákovi. Děkuji též Martině Bečvářové, která se od roku 2006 podílela na ediční přípravě celé monografie, koordinovala veškeré práce, pečlivě pročítala a komentovala jednotlivé verze připravovaných textů.

Děkuji rovněž pracovníkům knihoven, archívů a dalších institucí, kteří v uplynulých letech poskytli materiály a informace umožňující sepsání této knihy.

V Praze v červenci 2010

JINDŘICH BEČVÁŘ

¹⁴ Ve svazku D174 je [S5], [S6], [S7], [S15], [S9], [S18], ve svazku D190 je [S10], [S12], [S17], [S3], [S14], [S2], ve svazku D199 je [S22], [S23], [S29], [S28], [S30], [S20], [S9], [S18] a ve svazku D337 je [S5] a [S7]. Pod signaturami B2212, B2257 a P546 jsou v knihovně Sobotkovy práce [S96], [S18] a [S219]. Veliký soubor jednotlivých separátů Sobotkových prací je uložen pod signaturou D376/I,II,III: [S2]–[S18], [S20], [S22]–[S24], [S26]–[S30], [S33], [S34], [S37]–[S40], [S42]–[S44], [S46]–[S54], [S56]–[S65], [S67]–[S74], [S77]–[S93], [S95]–[S108], [S110], [S111], [S113]–[S119], [S121]–[S129], [S131]–[S140], [S143]–[S147], [S149], [S150], [S212], [S214].

¹⁵ [S24], [S36], [S41], [S73], [S91], [S93], [S94], [S95], [S96], [S97], [S99], [S105], [S106], [S212].
¹⁶ [S17], [S18], [S20], [S22], [S23], [S27], [S28], [S29], [S30], [S36], [S41], [S202].

¹⁷ Připomeňme ještě svazky 22, 28, 34, 36, 40 edice *Dějiny matematiky*, neboť nebyly výše uvedeny: M. Hykšová: *Karel Rychlík (1885–1968)*, Prometheus, Praha, 2003, 286 stran, 31 stran obrazových příloh, J. Bečvář, M. Bečvářová, J. Škoda: *Emil Weyr a jeho pobyt v Itálii v roce 1870/71*, Nakladatelství ČVUT, Praha, 2006, 166 stran a 50 obrazových příloh, M. Bečvářová: *Česká matematická komunita*, Matfyzpress, Praha, 2008, 355 stran, E. Pecinová: *Ladislav Svante Rieger (1916–1963)*, Matfyzpress, Praha, 2008, 333 stran, z toho 30 obrazových příloh, M. Bečvářová: *České kořeny bulharské matematiky*, Matfyzpress, Praha, 2009, 482 stran, z toho 63 obrazových příloh.